

20.06.2014 ялта

Педагогіка

УДК:378.112.001.8

кандидат педагогічних наук
доцент кафедри педагогіки і педагогічної
майстерності Головкова М.М.

Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького

ПРОФЕСІЙНА АДАПТАЦІЯ МОЛОДИХ ФАХІВЦІВ В УМОВАХ ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Анотація. В статті зроблено теоретичний аналіз проблеми професійної адаптації молодих фахівців та факторах, що її обумовлюють. Охарактеризовано етапи, функції, компоненти адаптації. Акцент зроблений на вирішальній ролі успішної адаптації молодих вихователів для забезпечення якості освіти в дошкільному навчальному закладі.

Ключові слова: адаптація; професійна адаптація; етапи, функції, компоненти адаптації.

Аннотация. В статье сделан теоретический анализ проблемы профессиональной адаптации молодых специалистов и обуславливающих ее факторах. Охарактеризованы этапы, функции, компоненты адаптации. Акцент сделан на решающей роли успешной адаптации молодых воспитателей для обеспечения качества образования в дошкольном учебном заведении.

Ключевые слова: адаптация; профессиональная адаптация; этапы, функции, компоненты адаптации.

Annotation. The article made a theoretical analysis of the problem of professional adaptation specialists and the factors causing it. The stages, functions, components of adaptation. Emphasis is placed on the crucial role the successful adaptation of young teachers to ensure quality education in preschool education.

Keywords: adaptation; professional adaptation; stages, functions, components of adaptation.

Вступ. Реформування вищої школи відповідно до законів України про освіту та документів Болонської декларації передбачає посилену увагу до проблем професійної адаптації особистості на різних стадіях: професійної орієнтації та вибору професії старшокласниками, професійного навчання студентів, професійної діяльності фахівця (практичного оволодіння професією фахівцем-початківцем, професійного розквіту фахівця-професіонала, завершення професійної діяльності перед виходом на пенсію).

Формулювання мети статті та завдань. Мета та завдання статті полягають в теоретичному аналізі питання професійної адаптації молодого фахівця в умовах дошкільного навчального закладу.

Виклад основного матеріалу статті. Проблема адаптації – одна з найбільш складних міждисциплінарних проблем, яка охоплює різноманітні сфери діяльності людини: психолого-педагогічну (П.Анохін, Л.Кандибович, О.Мороз), соціально-економічну (А.Налчаджян) та медико-біологічну (І.Павлов, А.Ухтомський). Теоретичні аспекти розвитку особистості у процесі професійної адаптації розглядали (В.Андрущенко, О.Дубасенюк, І.Зязюн); психолого-педагогічні основи розвитку творчої особистості за умов неперервної професійної освіти (Н.Коломінський, С.Сисоєва, І.Якиманська). Питання адаптації випускників педагогічних вищих навчальних закладів висвітлене у дослідженнях О.Назарової, Ю.Бабанського, Н.Кузьміної, Т.Сущенко. Труднощі, з якими стикаються молоді фахівці у перші роки роботи, охарактеризовані у наукових працях В. Ащепкова, М.Будякіної, О.Савченко. Незважаючи на наявність у сучасній науці значної кількості наукових праць, присвячених проблемі адаптації та професійно - педагогічної адаптації особистості, вона залишається однією з найбільш дискусійних і невирішених (О.Галус, Л.Мітіна, О.Мороз, Д.Ольшанський , В.Семиченко). Дослідниками процесу адаптації молодих фахівців до нових умов працевлаштування виділяються як найбільш значущі такі аспекти:

психофізіологічний (пов'язаний з руйнуванням одних динамічних стереотипів та становленням нових, виробленням адекватних форм реагування на впливи середовища), соціально-психологічний, що охоплює сферу взаємин та налаштованість на майбутню професію (Н.Багачкіна, С Гапонова, В.Казміренко).

Науковці професійну адаптацію молодого фахівця визначають як складаний динамічний багатоступінчатий процес входження молодого спеціаліста в специфіку професії, оволодіння ним педагогічною майстерністю, що передбачає формування власного стилю взаємодії з дитячим колективом, педагогічним колективом, високу активність та творчість. Адаптованість вченими розглядається як здатність до адаптації, що передбачає такі психологічні та фізіологічні особистісні якості, що дозволяють оволодіти професійною діяльністю з найменшими затратами часу і сил, налаштованість на виконання професійних обов'язків, чутливість до колективних цілей, здатність до входження в систему професійних, соціальних та міжособистісних взаємин. Адаптованість саме до педагогічної праці характеризується наявністю професійної спрямованості молодого вихователя, мірою оволодіння професійними компетенціями, рівнем усвідомлення професійних функцій. Про адаптованість молодого вихователя засвідчує рівень його професійної майстерності, основу якої складає синтез спеціальних, психолого-педагогічних знань, професійних педагогічних умінь, культури педагогічного мислення та спілкування і зокрема, готовність працювати над якістю освіти дітей. Якщо ж молодий фахівець постійно демонструє нездатність досягти поставлених цілей, його наміри не знаходять повноцінної реалізації, а мотиви не мають чіткої визначеності, тоді говорять про неадаптивність. Про неадаптивність свідчить і розбіжність між цілями та одержаними молодими спеціалістами результатами, неспівпадання мети та результатів діяльності. Неадаптивність розглядають як мотив, що стимулює та спрямовує входження у педагогічну професію. О.Галус розглядає адаптацію як активний усвідомлений процес пристосування особистості до

змінних умов життєдіяльності, набуття і вироблення нею адаптивних механізмів, здатних встановлювати на певних етапах відносну рівновагу із соціумом. Метою процесу адаптації, на його думку, є адаптована до соціуму особистість, яка не лише реагує на зовнішні зміни, а й бере активну участь у виробленні адаптивних механізмів. Досліджуючи проблеми професійної адаптації молодих фахівців до професійної діяльності, В.Брудний під нею розуміє не лише (і не стільки) пристосованість особистості до нових умов, як до специфічного середовища (до нових норм педагогічного колективу), але й «входження» у спеціальність, тобто оволодіння сукупністю норм і функцій майбутньої професійної діяльності. Суттєвим є поняття процесу адаптації молодого фахівця до діяльності подане О.Охрименко, яка трактує соціально-психологічну і професійну адаптацію початківця як активне і творче його пристосування до умов освітнього закладу, в процесі якого формується особисті професійні навички й уміння щодо раціональної організації професійної діяльності, покликання до обраної професії, виробляється раціональний колективний та індивідуальний режим праці і побуту, вибудовується система професійної самоосвіти і самовиховання професійно значущих якостей. В.Семиченко процес адаптації розглядає як складну систему перетворень, що відбувається з людиною внаслідок змін в умовах її життя, в результаті яких виникають певні якості: а) адаптованість як безпосередній результат цих перетворень, тобто стан узгодження наявних якостей і вимог середовища; б) адаптивність як інтегрована особистісна якість, що забезпечує здатність людини до подальших перетворень.

Професійна адаптація молодого вихователя виявляється у його пристосуванні та звиканні до характеру, режиму та умов праці, в оволодінні фаховими знаннями, вміннями і навичками, у формуванні професійних якостей особистості які потрібні для успішної фахової діяльності та включає в себе такі компоненти: адаптація до змісту діяльності; адаптація до умов діяльності; адаптація до колективу колег; адаптація до стосунків із керівництвом; включення в первинну (малу) групу колег; включення у процеси саморозвитку

(розвиток мотивації, оволодіння професійними знаннями, становлення професійних умінь, навичок та ін.); адаптація до стосунків з вихованцями та їхніми батьками. А.Мороз професійну адаптацію розглядає як процес поступального розвитку фахівця як особистості і як майбутнього професіонала на основі формування його професійної діяльності. Аналіз наукових робіт дозволяє зробити висновок, що адаптація особистості до професійної діяльності у дошкільному навчальному закладі та нових умов життєдіяльності – складний, різнобічний і динамічний процес набуття нею нових форм поведінки й оволодіння професійною діяльністю.

Провідні вчені звертають увагу на те, що в процесі професійної адаптації молодого фахівця необхідно дотримуватися принципу наступності між вищою і післядипломною освітою. При реалізації цього принципу необхідно враховувати такі аспекти:

- по-перше. Система професійної адаптації повинна стати процесом перетворення колишнього студента у фахівця, що вимагає неперервного удосконалення навчально-методичної майстерності вихователя дошкільного навчального закладу, а система підвищення їхньої навчально-методичної, педагогічної майстерності повинна розглядатися як вища професійна цінність;

- по-друге. Процес становлення фахівця є результатом зусиль індивіда та соціо професійного середовища і може розглядатись як особливий вид його діяльності, що формує (разом з іншими видами) готовність фахівця на всіх етапах його становлення: а) адаптація (ідентифікація індивіда з професією, освоєння її норм, цінностей, набуття автономності тощо); б) стабілізація (набуття професійної компетентності, успішності, удосконалення практичних вмінь та навичок); в) перетворення (досягнення цілісності, самодостатності, автономності і здатності до інноваційної діяльності не лише в професійній, а й соціальній сфері);

- по-третє. Кваліфікація в діяльності тісно пов'язана з рефлексивним забезпеченням діяльності, контролем та способами рефлексивно-«розуміючої» трансформації і перебудови діяльності;

- по-четверте. Удосконалення професійної майстерності молодого фахівця можливе за умови включення його до системи неперервної професійної освіти і розвитку особистості.

А.Чикеринг в процесі розвитку молодого фахівця виділяє такі сфери: а) розвиток компетентності; б) здатність керувати емоційною сферою; в) формування автономії; г) здатність встановлювати дружні стосунки; г) фіксування, досягнення цілей; д) встановлення ідентичності (почуття індивідуальної самототожності); е) інтеграція соціально-психологічних властивостей особистості. Формування таких якостей молодих фахівців, як компетентність, комунікативність, автономність, мають бути пріоритетними у їх професійної діяльності.

Науковці виокремлюють наступні функції професійної адаптації молодих фахівців: психологічну; розвивальну; стимулювальну; культурологічну. Психологічна функція періоду професійної адаптації полягає у виробленні в молодих вихователів певного діяльнісного біоритму, звички працювати в один і той же час. Розвивальна функція виявляється у змістовному наповненні інформації, з якою доводиться активно працювати, та активними методами, прийомами, формами роботи з вихованцями, колегами, батьками. Різноманітність форм забезпечує сприятливі умови для професійної діяльності, що дає можливість включити в роботу весь комплекс психічних процесів. Молоді фахівці з високим рівнем теоретичної і практичної підготовленості мають широкі можливості для творчості, з достатнім рівнем – для удосконалення, поглиблення, підвищення своїх показників. Стимулювальна функція найбільше виявляється в самостійній свідомій роботі молодих спеціалістів. Культурологічна функція професійної адаптації виявляється в процесі творчої самореалізації особистості у професійно-педагогічній діяльності вихователя, яка спрямована на засвоєння, передачу та створення культурних цінностей.

Період професійної адаптації дозволяє молодому вихователю перевірити особисту систему цінностей, ціннісні орієнтири, зіставивши їх із цінностями,

які виробилися під час навчання у педагогічному закладі. Сучасні науковці наголошують, що професійні цінності повинні бути чітко відрефлексовані молодим фахівцем як цінності особистісні, що визначають основний зміст, напрямки і задачі професійної діяльності. Система ціннісних орієнтацій зумовлює особистісну позицію молодого фахівця, його моральну і соціальну позицію у ставленні до виконання своїх професійних обов'язків, і в ставленні до дітей, батьків, колег, до суспільних процесів тощо. Підсумковим показником індивідуального саморозвитку, професійного самовираження і самоактуалізації є розробка елементів авторської методичної системи (програми, дидактичних матеріалів, різних типів вправ, оригінальних методичних ідей і гіпотез, нетрадиційних прийомів роботи тощо), а також підготовка і захист власних проєктів.

Входження молодого фахівця у сферу професійної діяльності можна умовно поділити на декілька етапів. На першому, ознайомчому етапі, адміністрації бажано вивчити особистість молодого вихователя, з'ясувати ті важливі фактори, які можуть впливати на успішність його адаптації як позитивно, так і негативно (це - найбільш виражені риси і якості характеру, переважаючі психоемоційні стани, рівень знань та досвіду тощо). На цьому етапі адаптації відбувається ознайомлення молодого фахівця з вимогами до професії, його включення в самостійну професійну діяльність, зіставлення рівня готовності до роботи з вимогами навчально-виховного закладу. Другий етап пов'язаний із процесом подолання труднощів професійної діяльності й початком формування майстерності молодого вихователя. Метою цього етапу професійної адаптації є спільне планування діяльності наставника та вихователя, концентрації уваги на дотриманні трудової дисципліни, умовах професійної діяльності, наданні порад та рекомендацій для попередження можливих помилок молодого фахівця пов'язаних із неадекватною самооцінкою власних можливостей. Відсутність або дефіцит потрібної інформації, як правило, супроводжуються невпевненістю молодого вихователя і виникненням у нього негативних психічних станів. Для підтримання в молодого вихователя

психологічної впевненості, встановлення довірчих стосунків та доброзичливої атмосфери співробітництва з представниками підрозділів освітньої установи бажано надавати йому допомогу, встановлювати контроль за професійним навантаженням і веденням документації, вносити корективи й уточнення в діловій, доброзичливій формі. Головною метою діяльності наставника є забезпечення поступальної передачі підшефному професійного досвіду і майстерності, підтримка професійного становлення молодого педагога, розвиток у нього належних особистісних і ділових якостей необхідних для ефективної діяльності. Беззаперечним залишається правило: найкращий приклад для підлеглого - особистий приклад керівника, а для підшефного – наставника. Наставник повинен відчувати щире особисте зацікавлення у підготовці підшефного, сприймаючи його як свого спадкоємця в професійній діяльності. Третій етап — це етап високої адаптованості, він є результатом ефективності діяльності молодого вихователя на попередньому етапі. Для цього етапу характерний високий рівень самостійності молодого фахівця, його творчий підхід до професійної діяльності.

Розвиток особистості як молодого фахівця загалом проходить за такими напрямками: а) зміцнюються світоглядна переконаність, професійна спрямованість, розвиваються необхідні здібності; б) удосконалюються, «професіоналізуються» психічні процеси, стани і досвід; в) підвищується почуття обов'язку, відповідальності за успіх професійної діяльності, чіткіше і рельєфніше виступає індивідуальність вихователя; г) зростають домагання молодого спеціаліста у сфері майбутньої професії; д) на основі інтенсивної передачі соціального, професійного досвіду, формування необхідних якостей зростає загальна зрілість і стійкість особистості; е) підвищується питома вага самовиховання молодого вихователя у формуванні якостей, досвіду, необхідних йому як майбутньому фахівцю; є) зміцнюється професійна самостійність і готовність до практичної роботи.

Успішна адаптація молодого вихователя в дошкільному освітньому закладі можлива за наявності у нього умінь: співпрацювати з вихованцями,

батьками, педагогічним колективом, адміністрацією; визначати конкретні навчально-виховні завдання виходячи із загальної мети виховання з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей вихованців, соціально-психологічних особливостей дитячого колективу; вивчати особливості дитячого колективу і особистість окремого вихованця з метою діагностики і проектування його розвитку і виховання; здійснювати поточне і перспективне планування педагогічної діяльності; спостерігати й аналізувати навчально-виховну роботу, корегувати її; проводити виховні заходи, використовувати різні форми й методи організації навчально-пізнавальної, трудової, художньо-творчої, ігрової діяльності вихованців; організовувати й проводити науково-педагогічні, психологічні, фахові дослідження; вести просвітницьку роботу серед вихованців і батьків; самостійно оцінювати якість своєї роботи і власні досягнення, бачити помилки і вміти накреслювати шляхи їх подолання. Про рівень адаптації молодого фахівця можна судити за такими показниками: характером труднощів у процесі виконання професійних завдань, ступенем задоволеності роботою, якістю роботи, ступенем самостійності у виконанні завдань, взаєминами з вихованцями та їх батьками.

Висновки. Важливою умовою успішної роботи випускника вищого навчального закладу педагогічного профілю є його адаптація до умов професійного середовища. Аналіз проблеми професійної адаптації молодого фахівця дає підстави для висновків про її невирішеність і навіть загостреність в сучасних умовах розвитку суспільства. Простежуючи динаміку процесу адаптації молодого фахівця до професійної діяльності, можна прогнозувати особливості їх професійного зросту у майбутньому, а аналіз адаптаційних можливостей дозволяє визначити найактуальніші індивідуальні проблеми.

Література:

1. Брудный В. И. Профессиональная и социально-психологическая адаптация студентов и младших специалистов / В. И. Брудный, К. И. Бодрова, Ю. В. Чуфаровский. – М. : Педагогика, 1976. – 404с.

2. Галус О.М. Професійна адаптація студентів в умовах ступеневого педагогічного ВНЗ : монографія / Олександр Мар'янович Галус. – Хмельницький : ХГПА, 2007. – 473 с.

3. Галус О.М. Модель професійно адаптованої особистості майбутнього фахівця : управлінський аспект / О.М.Галус // Педагогіка і психологія формування творчої особистості : проблеми і пошуки : зб. наук. праць / редкол. : Т.І.Сущенко (відп. ред.) та ін. – Київ ; Запоріжжя, 2008. – Вип. 49. – С. 62-70.

4. Мороз А.Г. Профессиональная адаптация выпускника педагогического вуза : автореф. дис. на соискание науч. степени д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 «Теория и история педагогики» / А.Г.Мороз. – К.,1983. – 50 с.

5. Охременко О.Р.Психологічні закономірності адаптації особистості до особливих умов діяльності : дис..доктора психол. наук : 19.00.09 / Охременко Ольга Романівна. – К.,2005. – 473 с.

References:

1. Brudnyj V. I. Professional'naja i social'no-psihologicheskaja adaptacija studentov i mladshih specialistov / V. I. Brudnyj, K. I. Bodrova, Ju. V. Chufarovskij. – М. : Pedagogika, 1976. – 404s.

2. Galus O.M. Profesijna adaptacija studentiv v umovah stupenevogo pedagogichnogo VNZ : monografija / Oleksandr Mar'janovich Galus. – Hmel'nic'kij : HGPA, 2007. – 473 s.

3. Galus O.M. Model' profesijno adaptovanoї osobistosti majbutn'ogo fahivcja : upravlins'kij aspekt / O.M.Galus // Pedagogika i psihologija formuvannja tvorchoї osobistosti : problemi i poshuki : zb. nauk. prac' / redkol. : T.I.Sushhenko (vidp. red.) ta in. – Kiïv ; Zaporizhzhja, 2008. – Vip. 49. – S. 62-70.

4. Moroz A.G. Professional'naja adaptacija vypusknika pedagogicheskogo vuza : avtoref. dis. na soiskanie nach. stepeni d-ra ped. nauk : spec. 13.00.01 «Teorija i istorija pedagogiki» / A.G.Moroz. – К.,1983. – 50 s.

5. Ohremenko O.R.Psihologichni zakonomirnosti adaptacii osobistosti do osoblivih umov dij'al'nosti : dis..doktora psihol. nauk : 19.00.09 / Ohremenko Ol'ga Romanivna. – К.,2005. – 473 s.

